

Миљана Павићевић, МА²⁰

Филозофски факултет у Приштини – Косовска Митровица

Доц. др Данијела Петровић

Филозофски факултет у Београду

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ФОРМАЛНОГ, НЕФОРМАЛНОГ И ИНФОРМАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Апстракт: У првом делу рада разматрају се појмовна одређења и указује се на разлике које постоје између формалног, неформалног и информалног образовања. Неформално образовање се дефинише као било која организована образовна активност изван постојећег формалног система која служи одређеним корисницима и циљевима учења. Кључна одлика неформалног образовања је флексибилност и оно омогућава стицање различитих вештина и компетенција, кроз активности као што су семинари, предавања, конференције и радионице. Информално образовање означава „животну школу” и заснива се на личном искуству, усвојеним друштвеним вредностима и самоиницијативном учењу. У условима стабилног савременог друштва, сва три вида образовања се међусобно допуњују и заједнички јачају елементе целоживотног процеса учења.

Кључне речи: формално образовање, неформално образовање, информално образовање, целоживотно учење.

ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ

Под формалним образовањем подразумевају се образовни процеси који се одвијају унутар формално-образовног система, хијерархијски структурисаног (од основних школа до факултета), који у свом крајњем исходу воде стицању одређених звања и диплома. Зато се формално образовање врло често назива и „сертификовано образовање (Кулић, 2002). Формално образовање прати и дефинише три основне категорије стандарда (Круљ и сар. 2003):

- стандарди за одређена занимања – опис посла и компетенција потребних за обављање посла;
- едукативни стандарди – спецификују учење, описују шта једна особа треба да научи да би била у стању да обавља један посао. Постављени од стране формалног система, углавном су инпут оријентисани, тј. дефинишу

²⁰ miljanapavicevic@yahoo.com

улазни ниво захтева, тема које треба научити, времена потребног да се то научи итд.;

- стандарди процене – описују процедуре тестирања, како се индивидуалне компетенције процењују и мере у односу на претходно дефинисане циљеве учења (број испита, начин оцењивања).

Стандарди за одређена занимања дефинишу куда идемо (циљ), едукативни стандарди дефинишу како тамо да стигнемо (процес учења), а стандарди процене дефинишу како да знамо да је неко тамо стигао (провера да ли је учење, тј. резултати учења постигнути).

У литератури наилазимо на велики број дефиниција формалног образовања од којих ћемо навести само неке. Кобс је формално образовање дефинисао као образовни систем са хијерархијском структуром и оцењивањем, који траје од основне школе до факултета укључујући, поред редовних академских студија, различите специјализоване програме и институције за техничку и професионалну обуку (према Ранковић, 2003).

Колета одређује формално образовање као намерну трансмисију знања, вештина и ставова, са нагласком на знања, која се одвија унутар једне експлицитне, дефинисане и структуриране форме (за простор, време и садржај), са низом квалификација за наставнике и ученике које су типичне за технологију школовања (Colleta, 1996, према Кулић, 2002)

Формално учење је учење са намером, које се одвија у образовним институцијама, чије особље чине предавачи који су специфично квалификовани за дату област. Циљеви учења су скоро увек споља постављени, напредовање у учењу се процењује, и резултати учења су препознати кроз сертификате и дипломе (Johnson, 1997, према Кулић, 2002).

Учење у формалном систему је законски регулисано. Формално образовање и учење су најчешће прописани правним актима. Школско образовање је базирано на формалним принципима образовања који се огледају у следећем (Круљ и сар., 2003):

- омогућава стицање основних знања и вештина у складу са унапред одређеним планом и програмом;
- хијерархијски је структурирано у смислу да је однос наставник – ученик једносмеран и вертикалан и да је наставник носилац знања, а ученик прималац знања;
- подељено је на разреде и степене (основна школа, средња школа и факултет);
- омогућава стицање диплома, звања и статуса у друштву;
- по својој природи је нефлексибилно и неприлагодљиво индивидуалним потребама.

У институције формалног образовања убрајају се предшколске, основношколске, средњошколске установе и установе високог образовања,

чија је организација, надзор сваке врсте, планирање и развој у надлежности ресорног министарства.

У формалном систему образовања могу се јавити и одређени проблеми. На пример, средње школе су пре свега намењене образовању младих и нису припремљене за организацију образовног рада са одраслима, јер немају флексибилне организационе облике рада, одговарајуће програме и оспособљене наставнике. Ни садржаји програма тих школа нису усклађени са потребама животне и радне средине из које долазе одрасли.

Систем високог образовања је дискриминативан у односу на запослене па они немају стваран приступ високом образовању у смислу студирања. Високо образовање има нефлексибилну програмску и организациону структуру, не негује облике усавршавања и освежавања знања и не нуди облике и програме континуираног професионалног образовања. Веома значајне критике се односе и на недостатак праксе током школовања, нарочито у домену високог образовања.

Знања и вештине стечене у формалном образовању се често недовољно или са потешкоћама примењују на нове ситуације зато што та стечена знања и вештине нису неопходна касније у животу. Зато се све већи значај придаје неформалном и информалном образовању.

НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ

Формални систем не задовољава потребе појединца или заједнице за учењем. Због немогућности формалног образовања да прати промене у образовању настале услед убрзаног развоја науке и технике, али и економских и социјалних промена, настало је неформално образовање. Неформално образовање је битна и неопходна допуна формалног образовања, пружа нам прилику да приступимо свим оним садржајима који су у формалном неприступачни или чак потпуно нетакнути.

У последњих неколико деценија дошло је до убрзаног ширења програма за неформално образовање и ови програми у све већој мери мењају контуре поља образовања. Мада школа остаје доминантна образовна институција, све је очигледније да школа није једино место на којем се може стећи знање или остварити други образовни циљеви. Читав спектар образовних активности се развија изван формалног образовног система и поприма различите улоге. Поједини програми, као што су програми за описмењавање, представљају замену за школско формално образовање. Неформално образовање постаје важно само по себи јер се све више увиђа да школе нису у могућности да задовоље читав обим издиференцираних образовних потреба (Carron & Carr-Hill, 1991).

Неформално образовање се дефинише као било која организована образовна активност изван постојећег формалног система, без обзира на то

да ли функционише независно или као део неке шире активности, која служи одећеним корисницима и циљевима учења (Марјановић, 2003).

УНЕСКО 1972. године (према Марјановић, 2003), дефинише неформално образовање као организовану едукативну активност ван формалног система, која има за сврху да задовољи потребе корисника, али и циљеве учења.

Неформално образовање се дешава изван система формалног образовања и комплементарно му је. У неформалном образовању ученик је у центру и однос између тренера и свих учесника је интерактиван и хоризонталан (Etlng, 1993).

Неформално образовање има јасно дефинисан оквир рада (Ачански, 2009). Програм му је флексибилан и прилагодљив циљној групи са јасно дефинисаним циљевима. Учесће у активностима неформалног образовања је добровољно и независно од година, искуства и претходног образовања. Предавач мора бити обучена и компетентна особа и његова улога није само да предаје полазницима већ између њих мора постојати размена искустава и вештина, и учење кроз практичан рад, тако да они који уче постају активни чиниоци процеса учења. Карактеристика неформалног образовања је и његова усмереност на процес, а не само на резултат учења. Поред тога, за неформално образовање се обично каже како је углавном доступно свима и да су учесници свесни да уче, као и да су активности организоване на основу потреба учесника.

Све програме неформалног образовања је могуће сврстати у две широке категорије и ови програми су намењени најразличитијим циљним групама: (1) образовни програми којима се стичу различита знања и вештине; (2) програми који се тичу васпитања у односу на животне ставове и вредности.

Програмима неформалног образовања обухваћене су различите групе: предшколска деца која се припремају за улазак у формално-образовни систем, млади и одрасли који су већ изашли из формално-образовног система, особе којима формално-образовни систем из различитих разлога није доступан (нпр. маргинализоване и мањинске друштвене групе), одрасле особе које са својим постојећим образовањем нису нашле улогу у процесу друштвеног рада или немају дефинисану друштвену улогу, младим особама које су окупљене око омладинских удружења и клубова, родитељима којима треба помоћ у подизању деце, особе које су напустиле формално-образовни систем пре него што су добиле одговарајућу диплому и звање, особе које траже запослење.

Неформално образовање се највећим делом темељи на искуственом учењу које се остварује кроз обуку која укључује четири фазе:

1. Искуство – употреба неке од метода учења (играње улога, симулација, студија случаја, предавање).

2. Рефлексија – осврт, анализа управо спроведене вежбе кроз постављање питања. Ова фаза у циклусу учења омогућава учесницима да се врате унатраг и идентификују све шта су радили током претходне фазе. Битно је да поделе међусобно своје реакције, емоције које су се појавиле и оно о чему су размишљали. Уз помоћ тренера и на структурисан начин, учесници треба да критички и аналитички повежу емоције и размишљања.

3. Уопштавање – учесници доносе закључке, идентификују нове спознаје, вештине, промене у ставовима, које имају основу у претходне две фазе. Тренер помаже учесницима да се врате корак уназад из недавног искуства и дискусије, и да критички размисле о „наученим лекцијама” из претходне две фазе.

4. Примена – након што су учесници прошли уопштавање, на основу наученог из прве две фазе сагледавају могућност да употребе ново знање и вештине у планирању још ефективнијег рада или понашања у будућности. У идеалним условима тренинга учесници ће имати могућност да одмах примене оно што су на тренингу научили, било у професионалном или приватном животу, у зависности од њихових потреба.

Неки од примера неформалног образовања су: образовне активности у оквиру извиђачких програма, омладински кампови и размене, дугорочне размене волонтера, различити семинари, тренинзи и курсеви који имају за циљ првенствено развој важних друштвених ставова и вредности (на пример, интеркултурна осетљивост, ненасилно решавање конфликта, људска права итд.) или пак стицање неких конкретних знања и вештина (комуникацијске вештине, тимаки рад, управљање пројектима, учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару, итд.).

Примери неформалног образовања су такође разни курсеви који доприносе: развоју уско стручних вештина (дактилографски и сл.), личном развоју (на пример, курс превладавања стреса) и развоју активног грађанства (решавању одређених друштвених проблема, као што су превенција насиља, превенција ХИВ-а итд.).

Животне вештине, социјално-комуникацијске способности, толеранција различитости и способност за решавање проблема у окружењу базираном на тимском раду постају водеће области на пољу неформалног образовања које је ослобођено преоптерећености у погледу садржаја предмета, што представља стални проблем формалног образовања.

Да би се схватио значај неформалног образовања неопходно је успостављање партнерства између различитих организација које се баве неформалним образовањем и то како између њих самих, тако и између њих и званичних институција као што су образовне институције, локалне самоуправе и надлежна министарства, затим промоција програма обуке који се нуде кроз неформално образовање и њихово признавање од званичних институција као што су: Национална служба за запошљавање, Унија

послодаваца и надлежна министарства, континуирано унапређење програма и едукатора неформалног образовања, лиценцирање тренера и едукатора неформалног образовања како би се спречиле малверзације и злоупотребе, као и лиценцирање и контрола рада организација које се баве неформалним образовањем и формирање тела које би било састављено од послодаваца, чланова надлежних министарстава и предстваника организација које се баве неформалним образовањем и које би било задужено за обављање тог посла (Марковић, 2006).

Да би се неформално образовање боље позиционирало у читавом сегменту едукације и друштва уопште, нужно је укључити одређене критеријуме или стандарде квалитета којима гарантујемо широј заједници и свим интересним групама да оваква едукација има смисла, односно релевантна је за индивидуу и друштво, да се одвија професионално и планирано и да са собом носи стицање одређених компетенција које на основу одређених стандарда можемо мерити (Миловановић, 2009).

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ФОРМАЛНОГ И НЕФОРМАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Формално и неформално образовање се разликује по неколико критеријума: по начину учења, по садржају онога што се учи, по томе од кога се учи, по временском трајању, по верификацији.

У формалном образовању учитељ–наставник је носилац знања. Однос између учитеља–наставника је једносмеран–вертикалан - наставник је носилац знања и он је изнад, а ученик је онај који учи и он је испод. Дакле, у формалном систему образовања процес преношења знања је једносмеран и вертикалан и оно се најчешће не заснива на потребама оних који уче (Марјановић, 2003). У неформалном систему образовања процес преношења знања је интерактиван, двосмеран и хоризонталан и оно је засновано на искуственом учењу.

Када се има у виду садржај који се учи, у формалном образовању учи се академско, стандардизовано и углавном теоријско знање, док се у неформалном образовању уче вештине и практично применљиво знање.

Што се тиче дужине трајања, формално образовање је подељено на разреде и степене (основна школа - најчешће од шесте до четрнаесте године; средње образовање од четрнаесте до осамнаесте године, и факултет после осамнаесте године), док неформално образовање траје целог живота.

Предност формалног образовања је та што подразумева добијање исправе (дипломе, сертификата и сл.) након успешно завршеног програма, а предност неформалног образовања је флексибилност програма обуке и боље прилагођавање реалним потребама појединаца и предузећа (Марјановић, 2003).

Оно што се замера формалном образовању је ригидност образовних програма, базираност на теорији и неприлагођеност захтевима конкретних

интересних група, а неформалном образовању се замера то што не постоје програми чији су сертификати и формално признати.

ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ

Као трећа врста образовања, у литератури се поред формалног и неформалног образовања, наводи и информално образовање (Марјановић, 2003).

Информално образовање су сва она учења из искуства, која стичемо у свакодневном животу (ствари које учимо у породици, од пријатеља, на послу, у разговору са колегама, у слободно време, у заједници). То је оно што научимо без јасне и свесне намере да неко знање усвојимо.

Клеис информално образовање дефинише као свакодневна искуства која нису планирана или организована (случајно учење). Када се оваква искуства интерпретирају или објасне од стране старијих особа или вршњака, она постају део информалног (према Ачански, 2009) .

Информално образовање (Милутиновић, 2003) је добровољно, доживотно, мотивисано радозналости, истраживањем, открићем, жељом да се обави задатак и социјалним интеракцијама. Одвија се темпом који одговара ономе који учи и може бити предметно и визуелно оријентисано. Ова врста образовања пружа могућност премошћавања јаза између школе и живота, зато што пружа могућност за учење и стицање искуства.

Информално учење са тачке гледишта онога који учи, је учење без јасне намере и одвија се у свакодневном животу и различитим контекстима, у породици, на послу, у слободно време, у заједници. Има резултате, али су ови резултати ретко забележени, никад нису сертификовани и нису непосредно видљиви за онога који учи.

Међутим, и информално образовање има своје лоше стране. Може се десити да млади људи од свог окружења усвоје ставове и негативне вредности. Зато је неопходно да препознамо значај информалног образовања које се одвија изван школе – учење путем музеја, библиотека, коришћење интернета, гледање телевизије, филмова, читање књига, часописа, слушање радија (Милутиновић, 2003).

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ФОРМАЛНОГ, НЕФОРМАЛНОГ И ИНФОРМАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

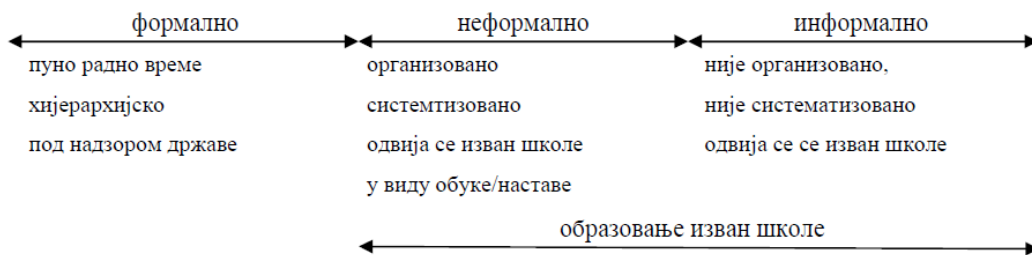
Између формалног, неформалног и информалног образовања најчешће се праве разлике у погледу институционалног контекста пружања образовних услуга и у погледу природе институционалних процеса и циљева (Бола, 1986):

- формално образовање се одвија у формализованим институцијама које утврђују методе, моделе и облике наставе, а учење је једина мисија.

- неформално образовање је организовано, али није формално ни по садржају, ни по методу, ни по облику наставе.
- информално образовање се одвија у друштвеним институцијама као што су породица, брак, групе вршњака, радне групе итд.

Обично се формално образовање повезује са школама и институцијама за усавршавање и обуку, неформално за организована тела у друштву, а информално образовање за интеракцију са породицом, вршњацима, колегама, пријатељима (Милутиновић, 2003). Поред тога што се формално образовање повезује са одређеним окружењем, као што су школа или факултет, оно се доводи у везу и са начином учења који наглашава продукт, док је код информалног образовања нагласак је на процесу учења, односно, на начину на који је дошло до учења (Mahoney, 2001).

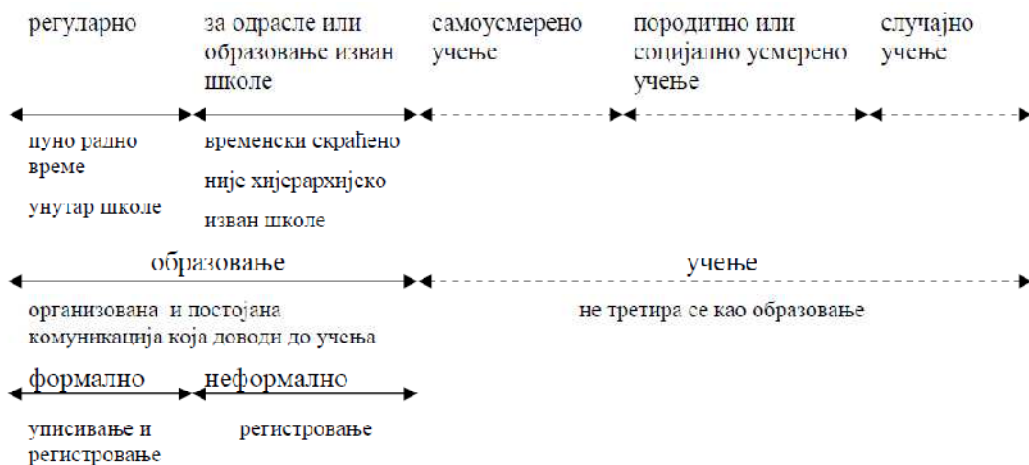
Може се констатовати, да не постоји јединствен став о природи односа између формалног, неформалног и информалног образовања. На Слици 1 приказан је модел по којем се формално, неформално и информално образовање третирају као различите форме образовања, при чему се место на којем се одвија образовање узима као кључна карактеристика по којој се неформално и информално образовање разликују од формалног образовања. Мада се неформално и формално образовање међусобно разликују по другим карактеристикама (као што су организованост и систематичност) због чињенице да се одвијају изван школе на њих се гледа као на сродније форме образовања (Coombs и сар. 1973, према Carron & Carr-Hill, 1991).

Слика 1

С друге стране, на основу Међународног стандарда класификација у образовању (ISCED) информално образовање се не третира као форма образовања већ искључиво као вид учења, које може бити самоусмерено, породично и социјално усмерено или ненамерно (погледати Сliku 2). Присутност организоване и постојане комуникације која доводи до учења је према овом моделу заједничка одлика формалног и неформалног образовања. За разлику од формалног образовања, неформално образовање се одвија у временски краћој форми, није хијерархијски организовано, одвија се изван школе и без строго формализоване процедуре уписа (Carron & Carr-Hill, 1991).

Слика 2

Свако учење које води личном развоју и напретку, бољем сналажењу у животу, као и проактивнијем ставу у друштву, треба вредновати и уважавати. Потребно је охрабрити људе, како младе тако и оне старије, да користе све прилике и могућности за сопствено учење и усавршавање, како у школском контексту, тако и ван њега. Учење није ограничено на време проведено у школи, већ је реч о целоживотном процесу који започиње на рођењу и наставља се током читавог живота. За живот у савременом друштву, подједнако битно као формално образовање и радно искуство, постају неформално и информално образовање. Поједини стручњаци из области образовања су скептични и сумњичави према образовању које се одвија изван школе. Такво образовање сматрају инфериорним и неконтролисаним. Међутим, све је већи број оних који сматрају да се учење одвија у школи и изван ње, и да је искуство учења је подједнако снажно у формалној, неформалној и информалној поставци (Etllng, 1993).

Литература

- Ачански, Д. (2009). Центар за неформално образовање и целоживотно учење, www.cnell.org/neformalno-obrazovanje.html
- Carron, G., Carr-Hill, (1991) Non-formal education – Information and Planning Issues, Paris, UNESCO, International Institute for Educational Planning
- Вејиновић, Д. (2004). Теорија транзиције и друштвена криза. *Социолошки преглед*, 38 (1–2), 37–44
- Etllng, A. (1993). What iz Nonformal Education? *Journal of Argicultural Education*. The Pennsylvania State University.
- Јерковић, В. (2011). Преглед утицаја савремених процеса у образовању. *Социјална мисао* 3, 75-91

- Kovač Cerović, T. i Levkov Lj. (ured) (2002) Kvalitetno obrazovanje za sve - Put ka razvijenom društvu, Beograd, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije
- Kovač Cerović, T., Grahovac, V., Stanković, D., Vuković, N., Ignjatović, S., Scepanović, D., Nikolić i Toma, S. (2004) Kvalitetno obrazovanje za sve - Izazovi reforme obrazovanja u Srbiji, Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije
- Kovačević, M. (2010) Uzroci duboke ekonomske krize u Srbiji, Škola biznisa, 3, str. 1-14
- Круљ, Р. ; Качапор, С.; Кулић, Р. (2003). *Педагогија*. Београд: Свет књиге.
- Кулић, Р. (2002). Формално, неформално и информално учење и образовање, *Андрагошке студије* 9, 1-2
- Mahoney, J. (2001) What is informal education?, In Deer Richardson, L. and M. Wolf (Eds.) Principles and Practice of Informal Education – Learning through Life, London, Routledge-Falmer, pp. 17-33
- Марјановић, М. (2003). Потрага за неформалним образовањем; у Марјановић, М. и др. : *Неформално образовање – Невидљива снага друштва*. Београд: Група „Хајде да...”, 9-14
- Марковић, Д. (2003). НФО данас... или како је бити у ципелама НФО едукатора; у Марјановић, М. и др. : *Неформално образовање – Невидљива снага друштва*. Београд: Група „Хајде да...”, 22-25
- Марковић, Д. (2005). Шта је неформално у неформалном образовању?; у Марјановић, М. и др. : *Неформално образовање – Корак ка препознавању неформалног образовања у СЦГ*. Београд: Група „Хајде да...”, 10-13
- Марковић, С. (2006). Препоруке за препознавање неформалног образовања у СЦГ; у Марковић С. : *Финални документ са пројекта Неформално образовање – Корак ка препознавању неформалног образовања у СЦГ*. Београд: Група „Хајде да...
- Миловановић, Д. (2009). *Неформално образовање у Србији*; „WAVE”, INTERNATIONAL YOUTH WEB MAGAZINE. <http://www.wavemagazine.net/>
- Милутиновић, Ј. (2003). Информално образовање – појмовни оквир и карактеристике, Педагошка стварност, XLIX, 5-6, стр. 394-407
- Министарство просвете и спорта (2005). *Службени гласник РС бр. 14/4 и 56/5*, Београд
- Ранковић, Ј. (2003). Неформално образовање – од личног до друштвеног развоја, у Марјановић, М. и др. *Неформално образовање – Невидљива снага друштва*. Београд: Група „Хајде да...” 15-21
- Службени гласник РС – Просветни гласник 1/94
- Tempus пројекат: Development of lifelong learning framework in Serbia. *Систем формалног и неформалног образовања у Србији*. Универзитет у Крагујевцу, 2009
- Тим за образовање одраслих и доживотно образовање (2001). *Стратешки правци образовања одраслих*. Министарство просвете и спорта Републике Србије, Београд

DIFFERENCES BETWEEN FORMAL, NON-FORMAL AND INFORMAL EDUCATION

Summary: *In the first part of the paper notions are defined and differences among formal, non-formal and informal education are considered. Non-formal education is defined as any other organisational educational activity beyond the existing formal system which serves certain users and their aims of learning. A key characteristics of non-nformal education is flexibility which enables gaining different skills and competences through activities such as seminars, lectures, conferences and workshops. Informal education designates `life school` based on personal experience, adopted social values and self-motivated learning. In conditions of a stable modern society all three aspects of education complement each other and together strengthen elements of lifelong process of learning.*

Key words: *formal education, non-formal education, informal education, lifelong learning.*